

roku 1894, dvě desetiletí po básnickově předčasné smrti, stroze posoudil Hálekův literární význam a negativně se vyjádřil i o Večerních písních, formuloval společné mínění mladé generace. Ostré projevy nesouhlasu ze strany tradicionalistů jen dokazovaly, že část Hálkova díla lze v dané situaci hájit jen na základě kritérií literárním vývojem už překonaných. Pozdější úspěšné úsilí o odhalení Hálkových trvale platných hodnot se orientovalo na jiné části Hálkova odkazu než na Večerní písně (viz V PŘÍRODĚ). Výjimku tu tvoří úvaha Z. Nejedlého z roku 1948, která příznačně právě v naivitě a nekonfliktnosti Hálkovy lyrické prvotiny chce najít socialistické poezii příklad prostoty, vřelosti a optimismu, podnět k orientaci tradičně lidové. Zde už ovšem bylo Hálek zneužito pro konzervativní omezování básnictví. mč

Věčná země - František Branislav 1939

Knižka přírodních a intimních nálad, básnických dojmů z cesty do Skandinávie, citových vyznání lásky k domovu a obav o jeho osud tvoří kompozičně vyvážený celek složený ze čtyř oddílů: 1. *Lyrické jaro* (s věnováním K. Tomanovi), 2. osmidílná báseň *Podzim*, 3. *Na Severu* (s věnováním Valborg a Joen Lagerbergovým), 4. *Věčná země* (s věnováním A. M. Píšovi); také jednotlivé básně mají své dedikace, zejména četným básnickým severským přátelům. Vždy dva sousední oddíly vytvářejí vzájemnou kontrapozici jednak časovou (jaro a podzim), jednak prostorovou (Sever a domov); všechny části pak v jednotný lyrický proud spojuje intenzita citového prožívání prchavých okamžiků vyjádřená lyrickou zkratkou, básnickým obrazem a melodickým veršem.

Podobně jako v předcházejících sbírkách (např. *Bílý kruh*, 1924), i zde zůstává F. Branislav křehkým, zpěvným lyrikem smyslového okouzlení a citového zaujetí přírodou, citlivě odstihujícím její hru barev i proměny v čase, vystihujícím náladu chvíle. Zároveň prostřednictvím obrazů z oblasti přírody vyslovuje i svůj poměr k ostatnímu dění, jež se v dřívějších sbírkách zpravidla omezovalo na intimitu citových prožitků milostných, na vztah k domovu a na pocity melancholie z mýjícího času, a jež se nyní obohacuje o poznatky z návštěvy severských zemí, o reminiscence na první světovou válku a zejména o prožitky osudných dní podzimu 1938. Toto tematické rozruznění má za následek výraznější odstínění básnickovy lyriky i její zkonkrétnění. Dřívější Branislavovu rétoriku ustále-

ných a zabstraktňujících slovních spojení ve Věčné zemi do značné míry nahrazuje intenzita představ vyjádřená lyrickou zkratkou, koncentrovaným básnickým obrazem, který vtiskuje těmto představám pevnější obrysy, zesiluje jejich sdělnost; zároveň tuto lyriku neobyčejně zhutňuje, ponechává v ní z přívalu dojmů, pocitů a nálad jen jejich obrazně nebo až gnómicky vyjádřenou esenci a odsunuje stranou všechnu ostatní slovní výztuž: „Modravé mlhy, Praha v nich, / zelená řeka v dálku teče, / rozžaté lampy na březích / na vlny kladou žluté meče.“ I tu však někdy dochází k oslabení vztahů mezi skutečností a jejím obrazným vyjádřením. Branislav narušuje sdělnost své poezie hromaděním obrazně vyjádřených představ, přičemž zamlčuje jejich vnitřní vzájemnou vázanost, takže báseň se rozpadá na jednotlivé, spolu neskloubené a jen obtížně a neurčitě dešifrovatelné představy: „Kamenná krása dálkou spí, / tou dálkou, v níž chce ticho klamat, / přitanci sladce hudbou pod lípy, / vzdálená prohrám věčných dramát.“ V takových situacích se nositelem významu v básni do značné míry stává veršovaná melodie (zdůrazněná i pomocí refrénu), která svou spontaneitou překrývá všechno ostatní, takže skutečnost sem proniká jen v náznaku. To platí — byť oproti předchozím sbírkám v oslabené míře — o některých přírodních náladách, intimních vyznáních a dokonce i o aktuálních verších závěrečné části z hořkých dní Mnichova. Převažujícím rysem Věčné země se však stává básnickova schopnost vyvolat na malé ploše těmi nejjednoduššími prostředky (např. hrou barev) rafinovaný účín: „Od moře vítr věčně vane. / Na šěry vzpomenu-li: / bělavý plamen břízy plane / z kahanu šedé žuly.“

Stereotypy Branislavovy poezie však nyní nerozrušuje jen výraznější koncentrace představ a úspornost vyjádření. Významný podíl na této proměně připadá i zesílené konkrétnosti těchto veršů, jež je vyvolána novou nebo alespoň staronovou tematikou (lyrické dojmy ze Severu). Její vliv se objevuje už v melancholických náladách druhého, podzimního oddílu sbírky, kam se promítají vzpomínky na první světovou válku v podobě příznačného prolínání válečných motivů s přírodním děním („děsí mne květy bodláků / podobou smutných vojáků, / raněný hlavu k smrti zdvih: / květ rudý v drátech ostnatých.“); objevuje se i téma nové válečné hrozby („Pád drsných klastů ukazuje zákopy, / smutnější jsou dnes otevřené dálky / oblohou táhnou vojska v stínu Evropy, / olovem zpitá mračna z dešťů války.“). Rovněž do třetí části sbírky s převažující pochmurnou náladovostí Severu, s jeho mořem, močály, skalami i námořnickými hřbitovy proniká zkonkrétnující realita v podobě motivů z těžkého života rybářů, tragických osudů mořeplavců a dobyvatelů nezmapovaných světů: znovu tu zaznívá i připomínka

války v podobě kontrastu hrajících si děti a plující válečné lodi. Závěrečné loučení se Severem je pak již cele naplněno obavami o rodnou zemi „krásnou a statečnou“, „ve věčném střehu“.

Nejsilněji se proud nové zkonkrétnující tematiky rozlil v oddíle posledním *Věčná země*. Odráží se v něm mnichovské události, které básník prožil jako mobilizovaný voják: ztvárňuje je sice opět lyrickou zkratkou a náznakem, ale s takřka epickou následností jednotlivých fází tragického dění od úzkosti a strachu „z příštích ran“, přes mobilizaci a jednotu vůle obránců hranic až k evakuaci pohraničí a k smutku za podzim, kdy „vojenský plášť už visí“, ale básníková víra stále neuhasíná. Vtěluje se ve verše čekající, až „dozrají v tvrdost klasu“, v apostrofu Prahy, jež je „raněná kopím v boku“, a nakonec i v glorifikaci vlasti, jejíž věčné trvání symbolizuje nejprve v podobě vracejícího se refrénu tvar houslí, zvonu a křidel a posléze i obraz dětí prožívajících své jaro. Tu všude Branislavovy verše souzní s obecnou tendencí české poezie té doby a ani básníkův vývoj k větší konkrétnosti veršů nebyl v jejím rámci ojedinelý. Obdobným procesem procházela tehdy pod tlakem doby i poezie V. Holana, F. Hrubína aj.

Věčná země je pátou sbírkou lyrika, jenž začínal ve dvacátých letech po boku Wolkrově soucitnými verši blízkými proletářské poezii. Jeho básnický profil však především utvářel důvěrný vztah k přírodě a spontánní lyričnost, jež básnickou obraznost spojuje s harmonizující melodičností. Zrcadlí se v tom Branislavův vztah ke krajinářské lyrice Sovově, přičemž stopy symbolistické lyriky překrývá vliv lyriky impresionistické. Teprve ve sbírce *Věčná země* se k těmto podnětům přidružila také soustředěnost tvárného úsilí, jak ji známe z veršů K. Tomana. zp

Větry od pólů - Otokar Březina 1897

V prostřední z pěti sbírek O. Březiny se autorova básnická metoda i jeho idealistická myšlenková koncepce uskutečnily s největší jistotou a jednoznačností. Březinovo dílo je proniknuto přesvědčením, že spolu s viditelným světem neméně reálně existuje ještě druhý, hodnotově nadřazený svět, k němuž nedokonalé pozemské bytí vývojem směřuje nacházejíc tam vyrovnání a ospravedlnění svých rozporů. Čím bezpečněji se podařilo uhájit tento model světa před nárazy životní zkušenosti, zahrnout do něho, aniž se rozpadl, i vědomí lidského utrpení a nespravedlnosti, tím radostnější, optimis-

tičtější, ale i statictější je básníkův pohled. Taková situace převažuje právě ve *Větrech od pólů*, i když tato převaha naprosto není absolutní. Zdá se, že sbírka byla rozvržena jako celistvý cyklus básní, z nichž každá má svou úlohu při ztělesnění předem přijatého ideového záměru.

Ve *Větrech od pólů* má naprostou převahu reflexivní lyrika zcela originálního typu, který si Březina vytvořil už ve *SVÍTÁNÍ NA ZÁPADĚ*. Rozsáhlá báseň se rozvíjí v celých řadách významově značně samostatných obrazů (odpovídají často jedinému nebývale dlouhému, monumentálnímu, volně rytmovanému verši připomínajícímu antický hexametru), které přinášejí velmi intenzivní a reálné zážitky a svým citovým nebo smyslovým obsahem přesahují myšlenkovou osnovu básně; zároveň však tyto obrazy navazují na ústřední symbol, který pomáhá při jejich pochopení a spojuje je s hlavní myšlenkou skladby (např. symbol obilí zrajícího ve výhni léta v básni *Polední zrání*). Tato souvislost s celkem rozhoduje i o hierarchickém postavení jednotlivých veršů a obrazů, které jsou řazeny, odstíněny a odstupňovány tak, aby skrytě posouvaly vpřed ústřední rozvíjející se reflexi. Rozsáhlá plocha textu je nadto členěna apostrofami a refrény, které často dávají této kosmické poezii charakter individuálního nebo kolektivního rozhovoru s Nejvyšším (v tom připomínají modlitbu), kazatelského oslovení obce stejně věřících „bratří“ apod. — Složky světa, který Březina ve *Větrech od pólů* vytváří, jsou výrazně odstupňovány co do hodnoty. Na vrcholu stojí božská bytost, Nejvyšší; Březina ji nenazývá Bohem, při jejím oslovení dává přednost hodnotícím přívlastkům. Projevuje se v tom snaha vyloučit jednoznačnou ideologickou církevní interpretaci básníkovy spiritualismu; tajemství zastírající jádro věci zůstává neodhalené, schopné nabývat mnoha výkladů a umělecky sugestivně působit. K Nejvyššímu směřuje celá řada cest; odlišná pojetí světa, byť vedla k nelitostnému duchovnímu zápasu svých zastánců, nemohou zastřít společenství mezi nositeli protichůdných koncepcí, přehlušit soucítění a bolestnou lásku k nepříteli (*Modlitba za nepřátele*, která je mimo to i svéráznou reakcí na ostrost současných sporů literárních). — Představa Nejvyššího je pojmenování pro souhrnný smysl, který prostupuje všechny stránky a části skutečnosti a stává se kritériem jejich hodnocení. Jednotlivé složky světa a zejména lidské duše však nejsou osudově připoutány k některému stupni hierarchie hodnot, ale směřují stále výš. Lidská duše prochází pozemským životem s jeho bolestí, bídou a slabostí (*Mučeníci*) a přibližuje se naplnění svého kosmického úkolu. Závažnou úlohu ve sbírce má prožitek zrání, ověřování a nabývání sil. Silný čerpá jen novou posilu